

Ruch Biblijny i Liturgiczny

NR 2

ROK LIV

2001

A R T Y K U Ł Y

Andrzej J. Obidowicz

BIBLIJNY OPIS POTOPU W ASPEKCIE HYDROLOGICZNYM

1. PRZEDSTAWIENIE PROBLEMU

Niniejsze opracowanie stanowi próbę interpretacji biblijnego opisu potopu w świetle nauk przyrodniczych ze szczególnym uwzględnieniem hydrologii. Podjętym poszukiwaniom dostarczała oparcia wypowiedź Jezusa Chrystusa: „Albowiem jak w czasie przed potopem jedli i pili, żenili się i za mąż wydawali aż do dnia, kiedy Noe wszedł do arki, i nie spostrzegli się aż przyszedł potop, i pochłonął wszystkich, tak również będzie z przyjściem Syna Człowieczego” (Mt 24, 38-39), w której powołuje się On na zdarzenie potopu. Posłużono się opinią egzegetów katolickich, według której zarówno traktujące o potopie dokumenty starożytne, jak i relacja biblijna są „echem” jakiegoś wielkiego kataklizmu, który jednakże nie miał zakresu globalnego. Specyfika ukształtowania Ziemi Obiecanej sprawia, że potop biblijny nie jest odnoszony do tego obszaru. Egzegeci wskazują na korelację biblijnego opisu potopu z mezopotamską lite-

raturą dotyczącą tego zdarzenia, w szczególności z *Eposem o Gilgameszu* (oznaczanym dalej skrótowo: *Gi*). Uznają, że epos ten stanowił źródło dla monoteistycznej redakcji biblijnego opisu potopu w Księdze Rodzaju. Tekst poematu zawiera około 300 wierszy, z czego około 200 traktuje o potopie, określanym słowem (sumer.) *abubu*¹.

Za najstarszy tekst, traktujący o potopie na obszarze Mezopotamii, uznaje się opis zawarty w – zachowanym jedynie fragmentarycznie – utworze zwanym *Recenzja z Nippur* (oznaczanym dalej skrótowo: *Ni*). Tekst dokumentu zawiera m.in. opis ustanowienia (erygowania) pięciu przedpotopowych ośrodków kultu: miast Eridu, Badtibira, Larak, Sippar i Shuruppak. Trzy z nich zostały odnalezione przez archeologów: Eridu, Sippar i Shuruppak. Dalszy fragment *Ni* opisuje potop, który przewalał się przez ośrodki kultu: „Wszystkie nawałnice zaatakowały wraz z niezwykłą mocą. W tym czasie potop przewalała się przez ośrodki kultu”².

Wśród starożytnych dokumentów z mezopotamskiego kręgu kulturowego, które traktują o potopie lub do niego nawiązują, wymieniane są: *Rozmowa między Ea a Ksisutrosem*, tzw. *Recenzja z Sippar* oraz graniastosłup WB. 444, którego fragment dotyczący potopu ma treść: „Nadszedł potop. Po tym jak nastąpił potop, królestwo zstąpiło z Kisz. Królestwo było w Kisz”³.

Co więc, wobec podanych powyżej – jak również wielu istniejących innych – świadectw stanowi o tym, że „uczeni mimo długoletnich poszukiwań nie znaleźli śladów potopu”⁴. Na odpowiedź naprowadza analiza zapisu biblijnego.

2. BIBLIJNY OPIS POTOPU

Biblijny opis potopu, podobnie jak cała Księga Rodzaju, jest wynikiem redakcyjnego opracowania dwóch przekazów, które miał do dyspozycji jej redaktor: starszego, jahwistycznego (J) oraz młodszego

---

¹ S. ŁACH, *Potop biblijny*, w: *Ze współczesnej problematyki biblijnej*, 1964.

² Cyt. za S. N. KRAMER, *From the tablets of Sumer, Twenty-five first man's recorded history*, Indiana Hills 1956.

³ Cyt. za M. i P. DERIBÉRE, *Światowa historia potopu*, przekład J. Kluza, Warszawa, bez daty wydania.

⁴ Cyt. za Z. ZIÓŁKOWSKI, *Najtrudniejsze stronicie Biblii*, PAX 1994.

go, kapłańskiego (P). W relacji o potopie (Rdz 6-8) redaktor zastosował metodę literackiej „zszywki” źródeł J i P przy równoczesnym ich „rozkałkowaniu” na drobne fragmenty, zawierające poszczególne wybrane przez niego elementy treściowe. Okoliczność ta sprawia, że wobec niektórych wersetów biblijnego opisu potopu nie ma pewności, do jakiego ze źródeł (J, P) przynależały pierwotnie. Egzegeci zgodni są zasadniczo, że tradycja kapłańska (P) obejmuje następujące fragmenty: 6, 9-22; 7, 6. 8-9. 11. 13-16a. 17a. 18-21¹.

Poniżej podano fragment tradycji P, istotny z uwagi na prowadzoną tutaj analizę:

7, 6: „Noe miał sześćset lat, gdy nastął potop na ziemi”.

7, 11: „W roku sześćsetnym życia Noego, w drugim miesiącu roku, siedemnastego dnia miesiąca, w tym właśnie dniu **trysnęły z hukiem wszystkie źródła Wielkiej Otchłani i otworzyły się upusty nieba**”.

Wyróżniony w powyższym zapisie fragment ukazuje – w terminach odpowiadających kosmogonii hebrajskiej – naturę zjawisk znamiennych dla potopu. Przyczynę tego kataklizmu stanowi gwałtowny napływ wód Wielkiej Otchłani czyli „oceanu podziemnego”, na którym umieszczona była Ziemia a także obfity opad atmosferyczny, w wyniku otwarcia „upustów nieba”.

Poszukiwanie natury omawianego zdarzenia zostaje teraz przeniesione – z uwagi na wskazaną wcześniej genezę opisu biblijnego – na utwory literatury starobabilońskiej.

3. STAROBABILONSKIE OPISY POTOPU

Wskazują one, że zdarzenie to było zjawiskiem niezwykle gwałtownym²:

---

¹ L. STACHOWIAK, *Potop biblijny*, Lublin 1987.

² Cyt. za S. ŁACH, *Potop biblijny*, w: *Ze współczesnej problematyki biblijnej*, 1964.

Wszystkie burze potężne wiały razem
A potop niszczący razem z nimi szumiał.
Gdy przez siedem dni i siedem nocy potop zakrył kraj,
Gdy potop miotał okrętem na falach potężnych, wówczas... (Ni)

Patrzyłem na nadchodzącą burzę.
Straszny był widok tej burzy

***

Przez jeden dzień [dał] południowy wicher
Ze wzrastającą szybkością [zatapiając góry],
Wpadając na [ludzi] jak bitwa (Gi).

Kataklizmowi temu towarzyszyły zjawiska akustyczne i świetlne:

Z pierwszym rozbłyskiem jutrzeńki czarna chmura
Podniosła się na horyzoncie.
W pośrodku niej grzmi Adad,

***

Erraga zrywa zastawy tam.
Jako czwarty nadchodzi Ninurta, czyniąc podobnie z goblami,
Annuati zapalają pochodnie,
Których światłem rozbłyskuje ziemia¹ (Gi).

Gwałtownie naruszona została stateczność i ciągłość ładu²:

... wszystko co było jasne, zamienia się w ciemność.
[Rozległe łądy] roztrzaskał niby [garnek] (Gi).

---

¹ Wymienione tutaj imiona odnoszą się do starobabilońskich bogów i bóstw mniejszych.

² Cyt. za S. ŁACH, *Potop biblijny*, w: *Ze współczesnej problematyki biblijnej*, 1964.

Niespodziewany i rozległy kataklizm całkowicie zaskoczył społeczność ludzką i spowodował jej wygubienie:

... ustał potop.

Spojrzałem na wodę: zapanowała w niej cisza.

I wszystko, co należało do rodzaju ludzkiego

Zamieniło się w błoto (*Gi*).

Wolno sądzić, że przytoczone powyżej zapisy przedstawiają – na sposób właściwy dla tej odległej epoki – opis zjawisk związanych z procesem tektonicznym. Zwraca uwagę fakt, że żaden z powołanych powyżej dokumentów sumeryjskich nie wspomina o obfitym deszczu jako przyczynie potopu. Ponadto należy mieć na względzie, że są to tłumaczenia na języki europejskie tekstu zapisanego pismem klinowym. Znaczący przedmiot (sumerolodzy) przyznają, że „Język sumeryjski nastrocza ogromnych trudności, wyraża on myśli odległe od naszych, co sprawia, że interpretacje specjalistów stają się bardzo trudne, a niekiedy wręcz zuchwałe”¹. W świetle tych uwag słowo „burza”, „wicher” może być rozumiane jako „nawała” o charakterze wodnym a słowo „wiał”, „dął” jako „napierał”. Tak więc cytowany powyżej fragment (*Gi*) można odczytać:

Przez jeden dzień napiera nawała z Południa,

Ze wzrastającą szybkością zatapia góry.

Wpada na ludzi z gwałtownym impetem.

Jego treścią jest raczej opis nagłego zalewu, który wtargnął od strony południowej (obecna Cieśnina Ormuz) a nie zjawiska atmosferycznego. Powyższe spostrzeżenie kieruje dalszą analizę w środowisko ówczesnej Mezopotamii.

---

¹ M. i P. DERIBÉRÉ, *Światowa historia potopu*, przekład J. Kluza, Warszawa, bez daty wydania.

4. ŚRODOWISKO ORAZ CYWILIZACJA PRZEDPOTOPOWEGO SUMERU

Dolina Mezopotamska zlokalizowana jest pomiędzy Masywem Arabo-Nubijskim a, wypiętrzonymi w tzw. fałdowaniu alpejskim, Górami Zagros. Dane geologiczne świadczą o wystąpieniu utraty ciągłości w łańcuchu Gór Zagros w rejonie Cieśniny Ormuz, stwierdzono bowiem utwory geologiczne wspomnianego fałdowania na jej przeciwnych obszarach przybrzeżnych. Badania geologiczne poświadczają ponadto zapadliskowy charakter dolnego Dwurzecza¹. Widoczna „przystawalność” przeciwnych linii brzegowych w rejonie Zatoki Omańskiej zdaje się wskazywać na wystąpienie pęknięcia ładu w omawianym rejonie. Prezentowana tutaj hipoteza utrzymuje, że obszar pokryty obecnie wodami Zatoki Perskiej był łądem nie tylko w czasie ostatniego zlodowacenia pleistoceniowego² ale i w holoenie, a w szczególności w IV tysiącleciu i stanowił integralną część ówczesnego Sumeru. W wyniku przyczyny natury tektonicznej nastąpiło zalanie wodami z Oceanu Indyjskiego części ówczesnej Doliny Mezopotamskiej. Powstała obecna Zatoka Perska. Zalew obszaru nizinnego wodami oceanicznymi był niezwykle gwałtowny i towarzyszyły mu, typowe dla procesów tektonicznych, zjawiska akustyczne i świetlne – zarejestrowane w powołanych utworach starobabilońskich.

Zasiedlenie obszaru Dwurzecza przez Sumerów stanowiło etap długotrwałego procesu cywilizacyjnego, którym objęty został Bliski Wschód od ok. X tysiąclecia po ustabilizowaniu się – w wyniku ustąpienia lodowców – klimatu w tym obszarze. Podstawę materialną potęgi Sumeru stanowiło rolnictwo, które – w wyniku wykonanych robót irygacyjnych – obejmowało rozległe tereny doliny Dwurzecza³. Rezerwuuar wodny systemu irygacyjnego stanowiły rzeki Eufrat i Tygrys, które – według prezentowanej tutaj hipotezy – uchodziły do słodkowodnego jeziora. Zasięg oraz głębokość tego jeziora są – w obecnym stanie wiedzy – trudne do ustalenia z uwagi na brak da-

---

¹ J. MITYK, *Geografia fizyczna części świata*, Warszawa 1979.

² W. DONN, *Pleistocene ice volumes and sea level lowering*, Chicago 1962.

³ M. E. L. MALLOWAN, *The development of cities from Al-Ubaid to the end of Uruk 5*, w: *The Cambridge Ancient History*, Cambridge 1967.

nych co do zakresu irygacji oraz charakteru Dolnego Dwurzecza w czasach prehistorycznych, bowiem parametry te w zasadniczym stopniu wpływały na wielkość rezerwuaru wodnego tego jeziora. Współczesne obserwacje bilansu wodnego wskazują, że ok. 90 proc. łącznego przepływu rzek Eufkrat-Tygrys jest zużyte na irygacje rolne w dolinie Dwurzecza oraz „wchłonięte” w bagiennych obszarach u ujścia.

Sumerowie przypisywali duże znaczenie gospodarce, a szczególnie pracom irygacyjnym. Dane archeologiczne wskazują na istnienie w obszarze ujściowym Dwurzecza – pokrytym obecnie bagnami i szuwarami – kanałów żeglownych oraz irygacji rolnych¹. Prowadzi to do wniosku, że obszar bagien był w okresie prehistorycznym mniejszy niż obecnie. Założenie współczynnika redukcji zużycia wody o wielkości równej 0,5 łącznie dla obszaru bagien oraz upraw rolnych prowadzi do oszacowania dopływu do hipotetycznego jeziora jako ok. 57 km³ na rok. Przyjęcie rocznego parowania powierzchniowego dla tego jeziora o wielkości 2000 mm na rok² pozwala na oszacowanie (w wyniku obliczeń bilansu wodnego) jego powierzchni na ok. 30 tys. km². Uznanie danych wskazujących na większą wilgotność atmosfery oraz gleby na tym obszarze w neolicie³ skłania do przyjęcia powierzchni jeziora jako większej od powyższej podanej.

Jakkolwiek przyjęte tutaj założenia obciążone są – na obecnym etapie – trudnym do oceny błędem, to jednak wskazują na możliwość wystąpienia wielkiego jeziora w Południowym Sumerze. Istnienie tego jeziora zdają się potwierdzać zapisy sumeryjskie, które np. stwierdzają, że bóstwem Eridu był Ea – bóg mądrości oraz wód słodkich.

---

¹ Tamże.

² W najbardziej gorących obszarach Oceanu Indyjskiego wynosi ono ok. 3000 mm na 1 rok.

³ K. W. BUTZER, *Physical conditions in Eastern Europe, Western Asia and Egypt before the period of agriculture and urban settlement*, Cambridge 1965.

5. ANALIZA DANYCH ARCHEOLOGICZNYCH

Przy obecnym stanie badań terenu Dolnej Mezopotamii określenie linii brzegowej u ujścia Dwurzecza – a zatem linii brzegowej hipotetycznego jeziora – napotyka nieprzewyciężone trudności. Zarówno specjaliści¹, jak i publikacje popularnonaukowe różnią się tutaj znacznie w swoich opiniach i lokalizują linię brzegową pomiędzy Bagdadem a obecną linią Zatoki Perskiej². Niemniej odkrycia archeologiczne dokonane na tym terenie, głównie w pierwszej połowie XX w., pozwalają na dokonanie znamienych ustaleń. Za podstawowe w tym względzie przyjęto tutaj wyniki uzyskane w Eridu, Kisz, Rajejbeh, Shurrupak, Ubaid i Ur. Pozwoliły one rozeznaczyć etapy rozwoju tych miast, ich zabudowę, a także usytuowanie względem otaczającego terenu:

UR: Położone ok. 250 km od obecnej linii Zatoki Perskiej w prawie płaskim terenie Dolnego Dwurzecza. Pierwotnie stanowiło wyspę wśród bagien otaczających Eufrat³. Z czasem poziom miasta uległ, na skutek trwającego zasiedlenia, podwyższeniu o kilkanaście metrów tak, że w okresie swego najwyższego rozwoju (stolica państwa) usytuowane było na tak powstałym sztucznym tarasie, w pobliżu głównego koryta rzeki Eufrat⁴.

ERIDU: Położone ok. 20 km w kierunku południowo-zachodnim od Ur. Usytuowane na skraju pustynnego wzniesienia, na naturalnym, wapiennym tarasie, oddzielone od Ur stromym urwiskiem⁵. Jego ruiny widoczne są z oddali. W okresie cywilizacji sumeryjskiej było ono centrum religijnym. Wzniesiono tutaj wiele świątyń. W okresie kultury Ubaid (V-IV tysiąclecie) liczyło powyżej 4000 mieszkańców.

---

¹ Tamże.

² Powołane źródła omawiają przebieg historyczny linii brzegowej Zatoki Perskiej a nie słodkowodnego jeziora – taka bowiem alternatywa nie była wcześniej brana pod uwagę.

³ L. WOOLLEY, *Excavations at Ur*, London 1962.

⁴ G. E. WRIGHT, *Biblical archeology*, London 1962.

⁵ M. E. L. MALLOWAN, *The development of cities from Al-Ubaid to the end of Uruk 5*, w: *The Cambridge Ancient History*, Cambridge 1967.

KISZ: Położone w środku Dwurzecza w odległości ok. 450 km od obecnej linii Zatoki Perskiej, na terenie doliny aluwialnej. Stolica dynastii sumeryjskiej po potopie¹.

SHURRUPPAK: Miasto nad Eufratem, ok. 350 km od Zatoki Perskiej. W okresie przedpotopowym jego władcą był Ziussudra – imię to nosi sumeryjski bohater, ocalony przed potopem, o którym ostrzega go bóstwo.

RAJEJBEH: Pod względem obszaru mniejsze od wymienionych miast (osad). Oddalone od Ur ok. 10 km. Pierwotnie stanowiło naturalną wyspę, której zasiedlenie rozpoczęło się w późnym okresie epoki kamiennej².

UBAID: Obszarowo najmniejsze z tutaj wymienionych. Oddalone od Ur ok. 6 km. Podobnie jak Rajejbeh stanowiło pierwotnie naturalną wyspę, której zasiedlenie rozpoczęło się w późnym okresie epoki kamiennej. Później przez długi okres pozostawało niezasiedlone. Późniejsze zasiedlenie rozpoczęło się około okresu Pierwszej Dynastii³.

W Kisz, Shurruapak, Ubaid i Ur stwierdzono wystąpienie namułu rzecznoego (aluwium) pomiędzy warstwami osadnictwa z okresu Ubaid (identyfikowanego w Mezopotamii z późnym okresem epoki kamiennej, tj. ok. 4300-3500 r. przed Chr.) i okresu Dżemet Nasr (datowanego pomiędzy IV a III tysiącleciem). Badania laboratoryjne namułu z Ur, przeprowadzone przez Wydział Petrografii w Londynie, wykazały, że jest to materiał naniesiony przez wodę ze środkowego odcinka rzeki Eufrat.

Jednakże w Eridu i Rajejbeh badania archeologiczne stwierdziły brak namułu aluwialnego⁴. W rejonie Eridu odnaleziono ślady kanałów irygacyjnych, których powstanie przypisuje się społeczności z okresu Ubaid. W ruinach świątyni w Eridu z tego okresu były także przedmioty – prawdopodobnie przeznaczenia wotywnego – związane z rybołówstwem, co wskazuje na charakter ówczesnego środowiska, radykalnie odmienny od obecnego. Dokumenty sumeryjskie świad-

---

¹ Tamże.

² L. WOOLLEY, *Excavations at Ur*, London 1962.

³ Tamże.

⁴ M. E. L. MALLOWAN, *The development of cities from Al-Ubaid to the end of Uruk 5*, w: *The Cambridge Ancient History*, Cambridge 1967; L. WOOLLEY, *Excavations at Ur*, London 1962.

czą, że w okresie prehistorycznym była tutaj obfitość słodkiej wody, oraz że miasto Eridu zostało erygowane, gdy „cały ląd był morzem”¹. Badania geofizyczne wskazują, że w okresie wczesnego zasiedlenia usytuowane było wśród jezior, bagien i łąk piaszczystych².

Osadę Rajejbeh uważa się za pochodzącą z okresu Ubaid. Stwierdzono tutaj występowanie na jednym poziomie, tuż przy powierzchni gruntu, narzędzi krzemienych oraz skorup ceramicznych pozostałych po wielopokoleniowym osadnictwie. Brak śladów następnych kultur wskazuje, że osada ta po okresie Ubaid nie była już zamieszkiwana³.

Wykopaliska w Rajejbeh, Ubaid i Ur osiągnęły poziom pierwotnego zasiedlenia, datowany na wczesny okres Ubaid (koniec V tysiąclecia). Bazowało ono bezpośrednio na naturalnym namule dennym, a więc w swym początkowym stadium miejscowości te były – naturalnymi lub uformowanymi przez osadników – wyspami, rozmieszczonymi wśród akwenu słodkowodnego jeziora.

Powyższe dane archeologiczne zdają się potwierdzać przedstawioną tutaj hipotezę. Wynika z nich, że w okresie kultury Ubaid, miejscowości Eridu, Rajejbeh, Ubaid i Ur były zlokalizowane w środowisku wodnym. Ściśle poziome ułożenie zwierciadła tzw. „wody stojącej” prowadzi do wniosku, że miejscowości te znajdowały się na zasadniczo jednym poziomie.

Zdaje się on potwierdzać wystąpienie zapadliska o „osi” zbliżonej do przebiegu koryta rzeki Eufrat w okresie prehistorycznym. Ur, położone przy „osi” zapadliska, uległo największemu obniżeniu: ok. 40 m. Natomiast – oddalone o kilka kilometrów od „osi” – Ubaid i Rajejbeh obniżone zostały ok. 35 m. Położone zaś na krawędzi wapiennego tarasu Eridu, nie uległo zapadnięciu. W ten sposób Ubaid i Rajejbeh znalazły się kilka metrów powyżej zwierciadła wody w zapadlisku, odpowiadającego obecnemu poziomowi wody w Zatoce Perskiej. Tłumaczy to brak dalszego zasiedlenia (Rajejbeh) lub długotrwałą przerwę w zasiedleniu (Ubaid) – bowiem miejscowości te zostały pozbawione swego środowiska wodnego. W Eridu, które

---

¹ Cyt. za M. E. L. MALLOWAN, *The development of cities from Al-Ubaid to the end of Uruk 5*, w: *The Cambridge Ancient History*, Cambridge 1967.

² L. WOOLLEY, *Excavations at Ur*, London 1962.

³ Tamże.

było ośrodkiem kultu religijnego, zasiedlenie było kontynuowane – pomimo utraty środowiska wodnego – prawdopodobnie ze względów kulturowych. Ekspedycja naukowa rządu Iraku odkryła w Eridu ruiny czternastu świątyń z okresu Ubaid¹. Ponadto Eridu jest wymieniane w dokumentach sumeryjskich jako miasto o znaczeniu religijnym. Ur znalazło się w przybliżeniu na poziomie zwierciadła wody w zapadlisku, a zatem na skraju popopotopowego środowiska wodnego. Umożliwiło to, w następnych okresach historycznych, intensywny rozwój miasta. Stało się ono stolicą dynastii sumeryjskiej i liczyło 200-360 tys. mieszkańców².

6. CZYNNIK DESZCZU W ZDARZENIU POTOPU

Miasta Kisz i Shurrupak, położone z dala od napełnionego wodą oceaniczną zapadliska tektonicznego, zostały – według prezentowanej tutaj hipotezy – zatopione przez falę powodziową rzek Eufrat-Tygrys, wywołaną długotrwałymi opadami deszczu typu fen. Mianowicie w wyniku opisanego zalewu, wtargnęły na obszar łąd chłodne (względnie) masy wody z Oceanu Indyjskiego³. Wystąpiło lokalne obniżenie temperatury powietrza nad tym obszarem, wzrost jego gęstości i powstanie lokalnego, trwałego – do czasu wytworzenia się równowagi termicznej w tym rejonie – wyżu atmosferycznego. To z kolei wywołało wiatr tzw. nieokresowy typu fen wzdłuż łańcucha Gór Zagros. Wiatr tego typu powstaje, gdy wystąpi znaczna różnica ciśnienia po obu stronach łańcucha górskiego. Wtedy powietrze pod wpływem gradientu barycznego podąża od wyżu do niżu, a nadmiar pary wodnej ulega kondensacji, powstają chmury, spada deszcz. Chmury powstające po stronie dowietrznej, osiągnąwszy szczyt, tworzą wał chmur zwany „ścianą fenową”. Padający intensywny i długotrwały deszcz spowodował znaczny spływ erozyjny wzdłuż zboczy, a także duży przybór wód w rzekach i powstanie fali powo-

---

¹ Tamże.

² J. HAWKES, L. WOOLLEY, *History of Mankind, Cultural and Scientific Development, Prehistory and the beginnings of civilization*, London 1964.

³ Badania przeprowadzone w pobliskiej Zatoce Adęńskiej wykazały spadek temperatury wody o ok. 10°C na głębokości ok. 130 m w miesiącach letnich, por. ŁOMNIEWSKI K.

dziowej. Materiał erozyjny, transportowany przez wezbrane rzeki oraz spływ stokowy, został osadzony w dolinach. Namuł taki stwierdzono np. w Kisz i Shuruppak¹. Podobny los spotkał, sąsiadujące z Kisz, miasto Babilon. Na jego zniszczenie wskazuje zapis w *Babylonaca*². Zjawisko tego niezwykłego deszczu zostało przekazane następnym pokoleniom i, w czasach powstania pisma klinowego, utrwalone w literaturze sumeryjskiej. Jego opisy przeniknęły z kolei do dziedzictwa kulturowego pobliskich narodów, w tym – Hebrajczyków. Czy odzwierciedla to zapis w Biblii?

7. DYSKUSJA ZAPISU KSIĘGI RODZAJU

Chronologia zdarzeń prezentowanej tutaj koncepcji potopu odpowiada zawartej w zapisie Księgi Rodzaju (P):

(7, 11):

W roku sześćsetnym życia Noego, w drugim miesiącu roku, siedemnastego dnia miesiąca, w tym właśnie dniu

- 1 → trysnęły z hukiem wszystkie źródła Wielkiej Otchłani
- 2 → i otworzyły się upusty nieba.

(7, 13):

I właśnie owego dnia Noe oraz jego synowie, Sem, Cham i Jafet, żona Noego i trzy żony jego synów weszli do arki.

Zapis:

1 → trysnęły z hukiem wszystkie źródła Wielkiej Otchłani – dotyczy pierwszego stadium potopu, czyli zalewu wodami Oceanu Indyjskiego, natomiast zapis:

2 → otworzyły się upusty nieba – dotyczy drugiego stadium potopu, czyli obfitych opadów wywołanych wiatrem typu fen.

---

¹ M. E. L. MALLOWAN, *The development of cities from Al-Ubaid to the end of Uruk 5*, w: *The Cambridge Ancient History*, Cambridge 1967.

² S. ŁACH, *Potop biblijny*, w: *Ze współczesnej problematyki biblijnej*, 1964.

Ponadto występujące w opisie powtórzenia: *w tym właśnie dniu* (7, 11a), *właśnie owego dnia* (7, 13), dotyczące różnych zdarzeń, „umieszczają” te zdarzenia w jednym, *owym*, dniu. Tym samym wskazują na pośpiech, z jakim przyszła „społeczność” arki realizuje ostatni etap przygotowań i – pośrednio – zdają się antycypować gwałtowny charakter nadchodzącego zjawiska, różny od zalewu powodziowego. Powodzie w Dolnym Dwurzeczu, z uwagi na swoją częstotliwość, stanowiły niejako „naturalny” element egzystencji społecznej, więc Sumerowie, podobnie jak Egipcjanie, posiadali sposoby ich przetrwania. Znamiennym jest również, że *Septuaginta* używa regularnie dla określenia potopu słowa *kataklysmos* co – jak wolno sądzić – odzwierciedla pogląd jej redaktorów na charakter tego zdarzenia.

Prezentowana koncepcja potopu biblijnego jest wynikiem jedynie rozważań teoretycznych, opartych – w przeważającej części – na analizie specjalistycznych opracowań. Usiłuje przerzucić pomost pomiędzy, cytowanymi na wstępie, słowami Jezusa Chrystusa a stanem badań współczesnych nauk przyrodniczych.

NOTA OD AUTORA

Składam wyrazy wdzięczności o. prof. Augustynowi Jankowskiemu OSB. Udział w prowadzonym przez o. Profesora w latach 70. seminarium dla świeckich z zakresu biblistyki, a ostatnio Jego życzliwa zachęta, stanowiły nieocenioną pomoc oraz inspirację.

Kraków

ANDRZEJ J. OBIDOWICZ

ks. Mieczysław Mikołajczak

ZNAKI UZDROWIENIA CHROMEGO W ŚWIĄTYNI (Dz 3, 1-10)

1. ŚWIĄTYNIA A WSPÓLNOTA WIERZĄCYCH

Świątynia jerozolimska stanowi przestrzeń, w której rozgrywa się epizod uzdrowienia chromego (Dz 3, 1-10) i następująca po nim